

ODRŽIVI RAZVOJ I EKOLOGIJA¹

Milorad Unković

Ninela Kordić

UVOD

Pojam održivog razvoja dovodi se, najčešće, u vezu sa zaštitom životne sredine, planiranjem društvenog razvoja, ekološkim, ekonomskim i političkim pitanjima. Koncept održivog razvoja predstavlja novu razvojnu paradigmu, novu strategiju i filozofiju društvenog razvoja. U tom kontekstu, često se pogrešno pod pojmom ekologija smatra samo zaštita životne sredine. Ekologija je nauka koja se bavi proučavanjem međusobnih odnosa između živih bića i spoljašnje sredine, a zaštita životne sredine je samo njen mali segment.

Aktuelnosti pojma održivog razvoja naročito doprinose izazovi koji dolaze sa ugroženošću životne sredine.

Ekonomski rast nije bez rizika, jer ako privreda raste prebrzo, može dovesti do iscrpljivanja resursa i zagađenosti životne sredine. Održivost ekonomskog rasta u uslovima iscrpljivanja čistih prirodnih resursa sve je komplikovanija. Neke od mogućih opasnosti za prirodnu sredinu su: iscrpljivanje ukupne zalihe prirodnih bogatstava i uticaj na globalno zagrevanje, nagomilavanje otpada i povećanje zagađenosti okoline, prenaseljenost, koja dovodi do nedovoljnosti zemljišta i drugih prirodnih resursa; sve veća buka i zračenje u gradovima, neodgovoran odnos prema životnoj sredini.

Brojne su aktivnosti državnih i nevladinih organizacija širom sveta, kao i u okviru preduzeća kroz korporativne standarde društvene odgovornosti, sa namerom rešavanja problema održanja životne sredine.

¹ Izvor: www.singipedia.singidunum.ac.rs

1. TEORIJA I SUŠTINA ODRŽIVOG RAZVOJA

Različite interpretacije osnovnog saznavanja čovekove svrhe i dostignuća ukazuju da se savremena civilizacija suočava sa vrlo kontroverznim pitanjima daljeg ekonomskog rasta i razvoja, sa jedne strane i opstanka naše civilizacije i bilo kakvog ekonomskog napretka sa druge strane. Ekološka kriza kao tema koja se pojavila tokom poslednjih decenija dvadesetog veka, pokreće pitanje preuređenja čovekovih aktivnosti i predstavlja ozbiljno upozorenje osnovnim temeljima opstanka čoveka[1].

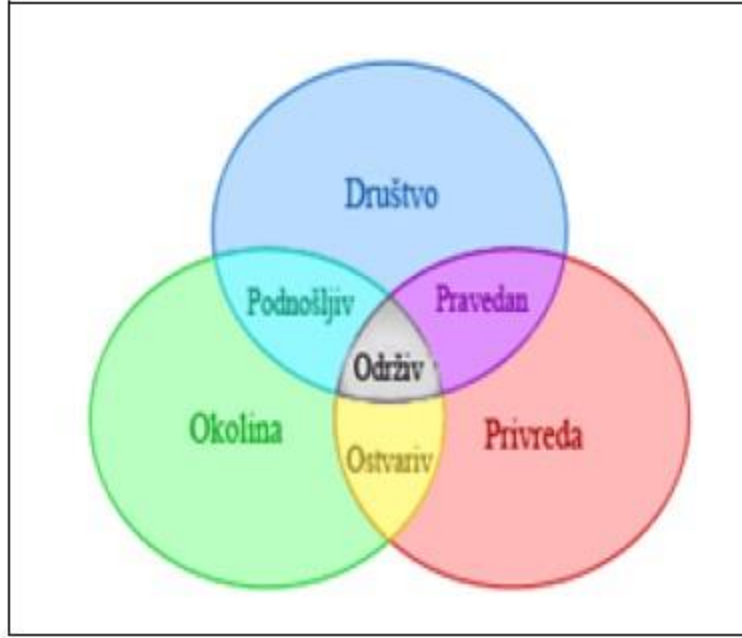
Održivi razvoj nije statična kategorija već čitav proces promena i prilagođavanja koji će raspoložive resurse, investicije i tehnološki napredak učiniti konzistentnim sa sadašnjim i budućim potrebama. Doprinos pojedinih nauka uključenih u koncept održivog razvoja nije potpuno moguće odrediti, jer svaka od ovih nauka daje svoj doprinos iz svoga ugla[2]. Može se reći da je održiv razvoj skladan odnos prirodnih resursa, privrednog razvoja i ekologije, kako bi se sačuvalo zdravlje sadašnjih generacija, a privredno bogatstvo planete sačuvalo i za buduće naraštaje putem realizacije tri grupe ciljeva:

- **Postizanja održivosti u ekonomskom smislu** - kontinuiran privredni rast, bez inflacije i Preterane spoljne zaduženosti;
- **Postizanja održivosti na socijalnom planu** – eliminacije siromaštva i Svih vidova socijalne patologije;
- **Postizanja održivosti na ekološkom planu** – očuvanje prirodnih resursa i životne sredine.

Iako ne postoji jedinstvena i opšteprihvaćena definicija pojma održivog razvoja, postoji saglasnost o potrebi uvođenja ovog koncepta i svest o razlozima njegovog nastanka. Jedna od sveobuhvatnih definicija održivog razvoja glasi:

Održivi razvoj predstavlja integralni ekonomski, tehnološki, socijalni i kulturni razvoj, usklađen sa potrebama zaštite i unapređenja životne sredine, koji omogućava sadašnjim i budućim generacijama zadovoljavanje njihovih potreba i poboljšanje kvaliteta života.

Šema 1. predstavlja grafički prikaz održivog razvoja [3].

Šema 1. Održivi razvoj kao presek tri sastavne celine
Izvor: Adams, W.M. , IUCN (2006)

Najčešće navođena definicija održivog razvoja nalazi se u izveštaju „Naša zajednička budućnost“, koji je, na poziv Ujedinjenih nacija sačinila Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, tzv. Bruntland komisija (Bruntland Report) 1987. godine[4]. Definicija glasi:

“Održivi razvoj jeste razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjice, a da ne dovodi u pitanje sposobnost budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe.”

Čovek je samo deo prirode i nema prava da je uništava, smanjuje bogatstvo resursa i narušava raznovrsnost živog sveta. Održivi razvoj je efikasniji. Nekada su se kompanije ponašale po logici da ekologija nije njihov problem već samo profit. Sada se prihvata održiv razvoj i činjenica da se mora ulagati u ekološki čistu proizvodnju i proizvode, uz čuvanje životne sredine. Drugim rečima, nepoštovanje koncepta održivog razvoja vodi ka neefikasnom privrednom razvoju, u smislu većeg rasipanja resursa i energije[5].

Loše strane ekonomskog rasta

Ekonomski rast nije bez rizika, jer može dovesti do kratkoročnih i dugoročnih problema iz sledećih razloga[6]: Ekonomski rast ne može biti odvojen od uticaja na okolinu. Brz rast proizvodnje i potrošnje može da doprinese negativnim efektima, kao što su povećanje buke i zagađenja vazduha i preopterećenje puteva. Šteta po okruženje može imati negativne efekte na kvalitet života i može ograničavati održivu stopu rasta. Na primer, drumski saobraćaj je odgovoran za 25% emisije ugljen dioksida u vasionu, kada se uzme u obzir proizvodnja i potrošnja goriva i proizvodnja vozila. Ako se doda proizvodnja energije, ta dva faktora zagađenja čine oko 50% ukupne zagađenosti čovekove okoline u razvijenim zemljama. Nerešena kanalizacija i otpadne vode, neadekvatno odlaganje smeća i razni oblici zračenja su takođe od značajnog uticaja; Održivost ekonomskog rasta u uslovima iscrpljivanja čistih prirodnih resursa sve je komplikovanija. Obnovljive energije se takođe iscrpljuju zbog prekomerne potrošnje. Zdrave hrane je sve manje zbog zagađenosti zemljišta. Dolazi do uništavanja šuma, preterane eksploatacije fonda riba i do nestajanja prirodnih staništa, zbog izgradnje puteva, hotela, tržišnih centara i industrijskih objekata U gradovima je sve veća buka, izražen je često neodgovoran odnos prema životnoj sredini. Troškovi koje proizvodi zagađivanje, iscrpljivanje resursa i narušavanje ljudskog zdravlja ("eksterni troškovi"), počinju nadmašivati koristi koje dalji rast donosi i zato se kapital u najrazvijenijim zemljama sve više ulaže u zaštitu okoline, štednju energije i drugih resursa i u razvoj tehnologija prijateljskih prema okolini. Trka za rastom po svaku cenu dovodi do regionalnih nejednakosti u razvoju i do širenja jaza između bogatih i siromašnih. Računi nacionalnog dohotka nisu prilagođeni uticaju prirodnog okruženja na ekonomski rast. Kritičari kažu da zbog ovog nedostatka statistika loše prikazuje blagostanje društva. Nema podataka o ulaganjima datim za popravljavanje štete učinjene okolini jer BDP registruje samo tržišne transakcije. Jedna alternativna mera je

izračunavanje Indeksa održivog ekonomskog bogatstva (Index of Sustainable Economic Welfare – ISEW). Ovaj indeks prilagođava zvanične podatke o realnom nacionalnom proizvodu i prikazuje defanzivno trošenje. Pokazatelj neto rasta po ovom metodu je ispod rasta prikazanog u zvaničnim statistikama U cilju ujednačavanja kriterijuma održivog razvoja u okviru Međunarodne organizacije za standardizaciju, razvijen je standard korporativne odgovornosti u savremenom poslovanju. Koncept korporativno društvene odgovornosti (Corporate Social Responsibility – CSR) ISO 26000, se razvija kao posledica potrebe usaglašavanja ekonomskog napretka i ostvarivanja konkurentnosti i profita sa odgovornošću poslovnih organizacija prema ljudima, životnoj sredini i društvu uopšte.

2. REGULISANJE ZAŠTITE ŽIVOTNE SREDINE U SVETU

2.1 Konferencije UN o životnoj sredini

Na prvoj Konferenciji UN o životnoj sredini-Stokholm, 1972.[7] je inicirano osnivanje Programa Ujedinjenih Nacija za životnu sredinu, UNEP. Zatim je usledilo osnivanje nacionalnih agencija za životnu sredinu u većem broju zemalja. Koordiniranom akcijom nacionalnih i međunarodnih tela, 1980. godine, proklamovan je program globalne akcije za održivost, tzv. Svetska strategija očuvanja prirode, od strane Međunarodne unije za zaštitu prirode, a 1983. godine, od strane OUN, ustanovljena je Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj, kasnije nazvana Bruntland komisija. Druga po redu Konferencija UN o životnoj sredini održana je u gradu Najrobi, 1982. godine i na njoj je upozoreno na nekontrolisani industrijski razvoj i eksploataciju prirodnih resursa i posledice koje ostavljaju na životnu sredinu.

Uočavajući opasnost od potencijalnih promena klime, Svetska meteorološka organizacija, WMO i Program UN za životnu sredinu, UNEP, je 1988. ustanovila Međudržavni panel o klimatskim promenama (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC)[8], koji sa svoje tri radne grupe, ima za cilj da sakupi sve relevantne naučne, tehničke i društveno-ekonomske informacije vezane za promene klime koje su posledica delovanja čoveka. Brojne aktivnosti državnih i nevladinih organizacija širom sveta, dovele su 1992. do održavanja Konferencije UN o životnoj sredini i razvoju-UNCED[9] u Rio de Žaneiru. Na ovoj konferenciji usvojeni su bitni dokumenti: Okvirna

konvencija UN o klimatskim promenama i Konvencija o biološkoj raznovrsnosti. Sledeće 1993. godine osnovana je Komisija UN za održivi razvoj (CSD), sa prvenstvenim ciljem da nadgleda sprovođenje pomenutih dokumenata i drugih akata.

Tokom devedesetih godina, značajno se širi broj organizacija koje imaju za cilj podsticanje održivog razvoja. Među njima treba izdvojiti Komitet međunarodnih institucija za razvoj i životnu sredinu – CIDIE i Institut za svetske resurse - WRI. Mnoge od postojećih međunarodnih institucija, npr. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i Svetska banka (WB) intenzivno podstiču održivi razvoj, pa je tako 1991. počeo da deluje program Globalne podrške životnoj sredini - GEF, koji se ogleda u davanju kredita zemljama u razvoju za rešavanje ekoloških problema.

Jedan od ključnih dokumenata usvojenih na samitu u Rio de Žaneiru je Agenda 21[10]- Deklaracija o namerama i obavezivanje na održivi razvoj u 21. veku. Deklaracija obuhvata teme: siromaštvo, zaštita atmosfere, šuma, vodenih resursa, zdravlja, poljoprivrede, ekološki zdravo upravljanje biotehnologijom, pitanje odlaganja otpada. Novitet u odnosu na druge dokumente UN, predstavlja izričito priznavanje uloge „bitnih grupacija“, kao što su žene, deca i omladina, poljoprivrednici i preduzetnici, na čiju ulogu su UN počele sve više da računaju u svojim programima, za razliku od prethodne prakse, gde su favorizovane vlade. Jedno od poglavlja Agende 21 o bitnim grupacijama je i poglavlje o ulozi lokalnih vlasti, iz koga proizilazi i preporuka da bi lokalne vlasti trebalo da se konsultuju sa stanovništvom u pogledu osmišljavanja strategije za stvaranje Lokalne Agende 21. Pet godina kasnije u Njujorku je održana Konferencija Rio + 5, na kojoj je zaključeno da je u zaštiti naše planete postignut mali napredak. Deset godina posle Samita u Rijuu, od 26. Avgusta do 4. septembra 2002., u Johanesburgu je održan Svetski samit o održivom razvoju (Rio + 10). Bio je to prvi put da se ceo svet okupio radi jednog cilja – održivog razvoja. Na samitu je učestvovalo više od 60 hiljada delegata, aktivista ekoloških i drugih nevladinih organizacija, predstavnika velikih svetskih kompanija i preko 170 svetskih lidera. Konferencija Rio + 20 će se održati u periodu 20-22. juna 2012. u Brazilu.

2.2 Protokol iz Kjota

Veliki uticaj na održivi razvoj i očuvanje čovekove sredine doneo je Protokol iz Kjota[11]. Ovaj protokol je povezan sa Okvirnom konvencijom Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama (United Nations Framework Convention on Climate Change - UNFCCC) i usvojen je 11 decembra 1997. godine. Tretira se kao dodatak međunarodnom sporazumu o klimatskim promenama, potpisan sa ciljem smanjivanja emisije ugljen-dioksida i drugih gasova koji izazivaju efekat staklene bašte. Do sada ga je potpisalo 191 država i vladinih organizacija (stanje: septembar 2011 - šema 2). Potpisnici koji nisu ratifikovali protokol, pored SAD, Kanade, Kine su i neke nerazvijene zemlje kao Avganistan, Andora i Južni Sudan. Za njegovo stupanje na snagu bilo je potrebno da ga ratifikuje najmanje 55 država i da države koje su ratifikovale protokol čine najmanje 55% zagađivača. Protokol je stupio na snagu 16. februara 2005. godine, kada ga je ratifikovala Rusija. Države koje su ga ratifikovale izazivaju 61% zagađenja koje dovodi do efekta staklene bašte. Srbija je ratifikovala Kjoto protokol 24. septembra 2007. godine. Protokolom je neophodno smanjiti ispuštanje šest gasova koji izazivaju efekat staklene bašte: ugljen-dioksid, metan, azot-dioksid, fluoro-ugljovodonik, perfluoro-ugljovodonik i heksafluorid. U poslednjih nekoliko decenija povećale su se koncentracije ovih gasova u atmosferi zbog korišćenja fosilnih goriva u industriji, saobraćaju itd., što je doprinelo globalnom zagrevanju i klimatskim promenama. Protokolom je omogućena i trgovina dobijenim kvotama. Organizacija za zaštitu prirode Grinpis (Greenpeace) smatra da je protokol postavio previše skromne ciljeve iako, izuzev zemalja EU i Rusije, malo koja zemlja značajniji zagađivač primenjuje i zacrtano u protokolu.

Šema 2. Potpisnici Kjoto protokola

Napomene: stanje ratifikacije Kjoto protokola: Zelena boja-zemlje koje su odmah ratifikovale protokol, tamno zelena-naknadno ratifikovale protokol, siva boja-neodlučne zemlje, braon-odbijaju da ratifikuju, crveno-Kanada koja se povukla iz Protokola

3. ODNOS RAZVOJA I TROŠKOVA ZA ZAŠTITU ŽIVOTNE SREDINE U EU

Uprava Evropske komisije za takse i carine, sakuplja podatke o taksama na životnu sredinu. Služba Evropske unije za statistiku, Eurostat, overava i objavljuje ove podatke i prikuplja podatke o taksama na životnu sredinu po ekonomskoj aktivnosti. Ekološke takse su takse koje se plaćaju na upotrebu proizvoda i aktivnosti koje imaju dokazan negativan uticaj na okolinu. Ove takse se mogu podeliti na četiri vrste, one koje se plaćaju za korišćenje: energije, transporta, zagađenje i resurse. Porezi na energiju uključuju poreze na proizvode koji se koriste za

transport (na primer, benzin i dizel) i za stacionirane potrebe (na primer, prirodni gas, ulje za grejanje, ugalj i struja); takođe porez na ugljen dioksid potpada pod poreze na energiju. Porezi na transport uključuju takse povezane sa upotrebom motornih vozila; ove takse mogu da budu jednokratne (recimo vezane za veličinu motora i emisiju gasova određenog vozila) ili redovne takse (godišnja putarina). Porezi na zagađenje uključuju poreze za: emisiju gasova u vazduh (osim ugljen-dioksida), otpadne vode i rukovođenje otpadom i buku. Porezi na resurse pokrivaju takse na eksploataciju ključnih resursa.

3.1. Ekološke takse u EU

U tabeli 1. Pokazan je ukupan prihod od ekoloških такси u EU-27, koji je u 2009. je iznosio 286,600 milijardi evra, što predstavlja 2,4% BDP i 6,3% ukupnih prihoda koji potiču od такси i socijalnih doprinosa [12].

Tabela 1. Prihod od ekoloških такси u EU u 2009. godini

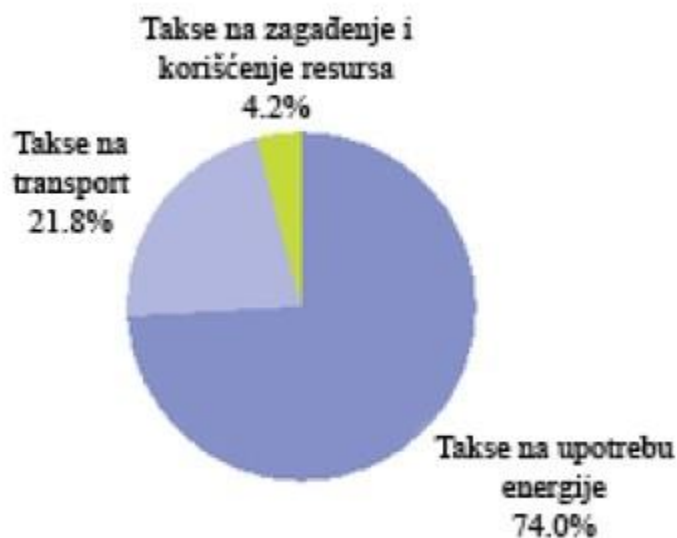
	Milioni evra	% ukupnih ekoloških такси	% BDP	% Ukupnih prihoda od такси i socijalnih doprinosa
<i>Ukupne ekološke takse</i>	<i>286.603</i>	<i>100</i>	<i>2,43</i>	<i>6,32</i>
<i>Takse na energiju</i>	<i>212.189</i>	<i>74,0</i>	<i>1,80</i>	<i>4,68</i>
<i>Takse na zagađenje i resurse</i>	<i>11.915</i>	<i>4,2</i>	<i>0,10</i>	<i>0,26</i>
<i>Takse na transport</i>	<i>62.499</i>	<i>21,8</i>	<i>0,53</i>	<i>1,38</i>

Izvor: Eurostat, <http://www.env.ac.tax>

3.1.1 Ekološke takse po vrstama

Takse na energiju predstavljaju najveći udeo 74% u EU prihodima od ekoloških taksi u 2009. (grafikon 3). Posebno su značajne u Litvaniji, Češkoj i Luksemburgu, gde čine i preko 90%. Transportne takse su 21,8%. Njihov relativni značaj (38 – 48 %) je najveći na Malti, Kipru, u Grčkoj, Irskoj i Norveškoj. Takse vezane za zagađenje i resurse predstavljaju relativno mali udeo (4,2%), u većini zemalja EU, a u Estoniji, Holandiji, Danskoj i Irskoj iznose preko 10%.

Grafikon 3. Ekološke takse po kategorijama, EU u 2009 (% od ukupnih)

Izvor: Eurostat, http://www.env_ac_tax

3.1.2 Ekološke takse po subjektima - obveznicima

U 2008. godini u zemljama EU, domaćinstva su u proseku plaćala preko polovine (50,9%) ukupnih prihoda od taksi za energiju, 46,9% odnosi se na preduzeća, 1,4%, na subjekte koji nisu rezidenti, dok je 08% neraspoređeno[13]. Što se tiče taksi na transport, u proseku 69,4% su platila domaćinstva, 20,3% kompanije, 10,2% je neraspoređeno, a 0,1% su platili nerezidenti. Kod taksi na zagađenje, najviše uplaćuju kompanije. U većini zemalja članica EU, ovaj pokazatelj je 73%. Domaćinstva su ovim prihodima doprinela sa 23,1%, dok je 3,9% neraspoređeno.

Kod takse na upotrebu resursa, najveći doprinos potiče od kompanija iz rudarstva, prerađivačke industrije, distribucije struje i izgradnje objekata, a najviše taksi prikupljeno je u Danskoj 69,3% u ukupnim prihodima od taksi.

4. ODRŽIVI RAZVOJ I EKOLOŠKE PERSPEKTIVE

Šezdesetih godina 20. veka aktivirao se Rimski klub, koji je u svojim izveštajima (prvi izveštaj „Granica rasta“ iz 1972.), predvideo velike probleme u razvoju sveta, jer ograničeni prirodni resursi ne mogu da prate visoke stope rasta, pa je neophodno da razvoj bude uravnotežen zbog budućih generacija. Rimski klub se bavi globalnim problemima razvoja i pitanjima ekologije i uticao je na „produbljivanje svesti u vezi sa specifičnostima društvenog razvoja u epohi naučnotehničke evolucije“. Njegov cilj je uticaj na javno mišljenje i razvoj dijaloga sa političkim i društvenim strukturama.

Autori Izveštaja „Granice rasta“ su ukazali na eksponencijalni rast stanovništva i na činjenicu da je potreban i eksponencijalni rast industrije i proizvodnje hrane, da bi se postigla odgovarajuća infrastruktura i kvalitet života. Preporuka za opstanak civilizacije je nulti, tj. organski rast potrošnje prirodnih resursa. Potrebno je uspostaviti globalnu ekonomsko – ekološko – demografsku ravnotežu sa ciljem dobrobiti zajednice i čovečanstva[13].

Ekološka situacija u svetu je svaki dan sve više ugrožena. Obradivo zemljište se sve više degradira prekomernom upotrebom hemijskih preparata, nestašica vode za piće i zalivanje useva se produbljuje, a u narednih trideset

godina se očekuje dupliranje negativnih uticaja. Hiljade gradova već sada ima nezdravu atmosferu koja izaziva brojne zdravstvene poremećaje uprkos

činjenici da bi se ovo moglo značajno smanjiti uz relativno prihvatljive materijalne troškove. Dejstvo efekata staklene bašte menja klimu, a pregrevanje i pojave prirodnih katastrofa, će uništiti mnoge biljke i životinje, a deo svetskog stanovništva čeka sudbina preseljenja.

Prema predviđanjima do 2025. godine tri četvrtine svetske populacije će živeti u priobalnom području, povećavajući pritisak na živi svet mora i okeana, iako je riblji fond toliko proređen da su procenti za obnavljanje i održivost na samoj granici. Svake naredne dekade nestajaće 5% tropskih šuma, sve više će biti ugroženih biljnih i životinjskih vrsta koje će opstajati delimično u odnosu na svoja prvobitna životna staništa. Predviđanja kažu da će se do kraja veka populacija ustaliti na oko 10 milijardi ljudi uz procentualno povećanje radno sposobnih. Većina će živeti u urbanim naseljima koja su pretrpana, kao i svim vrstama zagađenja. Da li će razvoj tehnologije rešiti izazov staklene bašte i opšteg zagađenja ili će cela civilizacija stradati u ambisu za sada je teško predvideti?

Svetski ekonomski forum u Davosu sa skupa 2012. navodi glavne svetske izazove i rizike, a to su: masovni protesti, deficit vode i hrane, ekološki problemi, nezaposlenost i „tamna strana“ interneta- pre svega terorizam, kriminal i „cyber“ ratovi[14].

ZAKLJUČAK

Održivost ekonomskog rasta u uslovima iscrpljivanja čistih prirodnih resursa sve je komplikovanija. Obnovljive energije se takođe iscrpljuju zbog prekomerne potrošnje. Zdrave hrane je sve manje zbog zagađenosti zemljišta. U vasioni deluje efekat „staklene bašte“ U pitanju je uništavanje šuma, preterana eksploatacija fonda riba i nestajanje prirodnih staništa zbog izgradnje putova, hotela, tržišnih centara i industrijskih objekata.

Brojne su aktivnosti državnih i nevladinih organizacija širom sveta, sa namerom rešavanja problema održanja životne sredine, kao i u okviru preduzeća kroz korporativne standarde društvene odgovornosti. Međutim, po svim dosadašnjim analizama eksperata za zaštitu životne sredine, ekološka situacija se ne poboljšava, već ima tendenciju pogoršavanja, imajući u vidu dosadašnje trendove. Da li će razvoj tehnologije rešiti izazov staklene

bašte i opšteg zagađenja ili će cela civilizacija stradati u ambisu za sada je teško predvideti. Potrebna je intenzivna borba za uspostavljanje globalne ekonomsko – ekološko – demografske ravnoteže sa ciljem spašavanja i dobrobiti zajednice i čovečanstva.

LITERATURA

- [1] Jovanović Gavrilović B., (2003.), Privredni razvoj sa ljudskim likom, Beograd, Ekonomski fakultet
- [2] Obradović M., Stanković D., Obradović S.,(2007), Stručni rad „Sklad ekologije i održivog razvoja“, ŠUMARSTVO 1-2, Beograd, Šumarski fakultet
- [3] Adams, W.M. (2006), "The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century", Report of the IUCN (2006), Renowned Thinkers Meeting, 29–31 January
- [4] United Nations, (1987), Report of the World Commission on Environment and Development, General Assembly Resolution 42/187, 11 December 1987.
- [5] Pešić R., (2002), Održivi razvoj - Nastanak koncepta održivog razvoja“, Poglavlje I, Ekonomija prirodnih resursa i životne sredine, Beograd, Poljoprivredni fakultet, str. 12-14
- [6] Riley G., (2006), „The Disadvantages of Economic Growth“, Eton College, dostupno na <http://www.economics/revision-notes/a2-macro-economic-growth-costs-benefits.html>, februar 2012.
- [7] UNEP, dostupno na: <http://www.unep.org/pdf/brochures/EnvironmentalGovernance.pdf>, februar 2012.
- [8] IPCC, dostupno na: http://www.ipcc.ch/working_groups/working_groups.shtml, februar 2012.
- [9] UNCED, dostupno na <http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html>, februar 2012.
- [10] UN Department of Economic and Social Affairs, Division for Sustainable Development, Agenda 21, dostupno na: <http://www.un.org/esa/dsd/agenda21/>, februar 2012.

[11] The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change– UNFCCC) dostupno na http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/2830.php, februar 2012

[12] Eurostat, dostupno na:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Environmental_taxes, februar 2012.

[13] Meadows D., Randers J. (1972), „Limits of Growth, New York, Universe Books, First Edition

[14] World Economic Forum Annual Meeting, 2012, dostupno na: <http://www.weforum.org/events/world-economic-forum-annual-meeting-2012>, februar, 2012